

Dagny Juel, Stanislaw Przybyszewski och August Strindberg

ANDRZEJ NILS UGGLA

I DENNA ARTIKEL tar jag upp hur ett vänskapsförhållande mellan två författare, polacken Stanislaw Przybyszewski (1860-1926), och svensken August Strindberg - på grund av rivaliteten om en kvinna - förvandlades till fiendskap, något som satte djupa spår i kulturförmedlingen.

Fortfarande råder den uppfattningen att den polske författaren Stanislaw Przybyszewski introducerade August Strindbergs dramatik i sitt hemland. Men frågan är om detta är med sanning överensstämmande?

En förklaring till denna uppfattning är att de två författarna levde och verkade inom samma umgängeskrets i Berlin och hade varit vänner. Det är inte många som tänker på att det också uppstått starka konflikter på det personliga planet dem emellan.

Som förmedlare av skandinavisk litteratur och konst är Przybyszewskis roll obestridlig och detta kan ha bidragit till föreställningen att även Strindberg hörde till de nordiska författare som han lanserade. Men så var icke fallet. Personliga konflikter, med en kvinna i centrum, hade tagit över. Inget verk av Strindberg introducerades i Polen av Przybyszewski vid sekelskiftet.

Förhållandet mellan de två tidigare vännerna är komplicerat: fiendskap, vredesutbrott och - ömsesidig glömska?

Przybyszewski i Berlin, Ola Hansson

Przybyszewski intresse för skandinavisk litteratur och konst väcktes redan under hans första tid i Berlin, dit han anlät i april 1889 för att ägna sig arkitekturstudier. Den förste skandinaviska författare som han träffade i Berlin och som gjorde ett starkt intryck på honom var Ola Hansson. Inspirerad av honom författade Przybyszewski två skrifter *Chopin und Nietzsche* (1891) och *Ola*

Hansson (1892). Som författare introducerades han dessutom personligen i den tyska huvudstaden av Ola Hansson.

Mötet med Strindberg

Genom Hansson lärde Przybyszewski känna Strindberg. De båda författarna träffades för första gången på järnvägsstationen vid Friedrichstrasse den första oktober 1892. Przybyszewski hade kommit dit i sällskap med herrskapet Hansson och Adolf Paul för att hälsa Strindberg välkommen till Berlin. Av allt att döma var han redan på förhand vänligt inställd till Strindberg. En vecka tidigare hade han nämligen, uppmuntrad av Hansson och Laura Marholm, aktivt deltagit i en penninginsamling för den svenske dramatikern.

Vänskap med Strindberg

Przybyszewski och Strindberg knöt närmare kontakt några dagar senare i Hanssons hem i Friedrichshagen. De båda författarna kom snart att umgås och bli huvudpersoner på *Zum schwarten Ferkel*, den berömda vinstugan som var en samlingspunkt för många konstnärer och författare i Berlin. Gästerna utgjordes till stor del av skandinaver, vilkas uppträdande Przybyszewski mycket färgstarkt beskrivit i sina memoarer *Moi współcześni* (Mina samtida), 1926.

Strindberg sökte sig gärna till Przybyszewskis tillfälliga bostad på Wöhlerstrasse, där huvudsakligen en polsk konstnärlig och intellektuell elit sammanstrålade. Från denna tid härstammar ett av Strindberg på franska skrivet brev (11 dec. 1892), vilket visar att vänskapliga förhållanden rådde mellan de båda författarna vid årsskiftet 1892/1893. När Strindberg skulle lämna Berlin ville han ej resa utan att först ha sagt farväl till Przybyszewski.

I ett brev till Adolf Paul från samma månad uttryckte Strindberg en önskan om att denne i sin biografi över honom även skulle ha med ett porträtt av Przybyszewski. Det mest intima skedet i deras bekantskap nåddes troligen i januari 1893 att döma av ett brev skrivet av Richard Dehmel till Przybyszewski. I avsändarens ögon var Przybyszewski den som framför andra kände och förstod Strindberg. Dehmel sände därför i hemlighet till Przybyszewski en hyllningsdikt till den svenske författaren, *Ein Ewiger*,

innan den skulle föredras på *Zum schwarzen Ferkel*. Han uppmanade även Przybyszewski att skriva en dylik, då han ansåg denne besitta förmågan att göra Strindberg "till gud".

Det var under den här tiden som Przybyszewski lärde känna Dagny Juel, som då umgicks med August Strindberg, men senare lämnades av honom.

Det vänskapliga förhållandet mellan Przybyszewski och Strindberg bestod antagligen under hela Strindbergs första vistelse i Berlin.

Ferkelmiljön och Przybyszewskid upptog Strindbergs tankar även sedan han i april 1893 lämnat Berlin och åkt till Helgoland för att ingå äktenskap med Frida Uhl. I brev till olika personer frågade han om Przybyszewski och bad att få hälsningar framförda till honom. Brevmaterialet från denna tid visar också att de båda författarna hade planer på ett samarbete. På våren och sommaren 1893 visade Przybyszewski ett livligt intresse för Strindbergs idé att i Berlin skapa en amatörteater och var även villig att hjälpa till med att sätta igång en insamling. Strindberg ville gärna få med Przybyszewski i projektet och bad honom att skriva enaktare för den nya teatern. Strindberg ville vidare att Przybyszewski skulle läsa och bedöma "bladen ur den gröna säcken" och skisserna om växters nervsystem, *Tredje encyclica*, innan de offentliggjordes.

Böljan till en brytning - Dagny Juel

I maj 1893 inleddes den process som ledde fram till fiendskap mellan de båda författarna. Strindberg började då från Helgoland i ett brev UH Birger Mörner sina intriger mot Bengt Lidforss och Dagny Juel. Detta förlopp har fått en uttömmande beskrivning i Erik Vendelfelts avhandling *Den unge Bengt Lidforss* (1962). Vad vi särskilt bör uppmärksamma är, att Przybyszewski fortsatte att sysselsätta Strindbergs fantasi under denna tid och att han hela tiden förföljdes av tankarna på vad denne ansåg om hans aggressiva handlande mot Dagny Juel. Till Adolf Paul skriver han t.ex. (23.5.1893) kort: "Hvad säger *Polen* [dvs Przybyszewskid - A.N.U.] ? Och *Schleich*?"; (3.6.1893) "Hvad säger P-y om saken, och sørjer han?"

De vänskapliga kontakterna mellan Przybyszewski och Strindberg återupptogs inte då Strindberg i augusti 1893 åter-

kom till Berlin från Österrike. De två författarna umgicks i någon mån fortfarande, men Przybyszewski, som då ingått förlovning med Dagny Juel, ville helst undvika hennes forne beundrare. Han underlåt sannolikt också att underrätta Strindberg om det nära förestående giftermålet (18 augusti 1893). I ett brev skrivet på senhösten samma år, förklarar Przybyszewski, att han inte kan träffa honom på grund av dålig hälsa.

Strindberg reste alltså återigen men tanken på Berlinmiljön, Przybyszewski och Dagny Juel gav honom fortfarande ingen ro. Från Österrike bad han ånyo sina vänner, framför allt Paul, informera honom om de tidigare vännerna. Han tror att Dagny Juel lämnat Przybyszewski och rest bort med Lidforss och frågar (Paul): "Hur tog Przybyszewski sin sorg? Och äro de återförenade?".

Kontakten mellan de tidigare vännerna försämrades stadigt i takt med att Strindbergs hat mot Dagny, numera Przybyszewska, oavbrutet stegrades. Som ett första tecken på en kommande brytning med Przybyszewski kan man se ett uttalande i ett brev till Lidforss från julaftonen 1893:

(...) Hon och Polen började mot mig och min. Emellertid lemnar ja dem år deras öde som nog fullbordas utan min på hjälp.

Två dagar senare uttryckte Strindberg oro för att Przybyszewski brutit med honom, eftersom han inte besvarade hans brev.

Strindbergs komplicerade förhållande till Przybyszewski och Dagny Juel

Strindbergs förhållande till Przybyszewski och Dagny Juel var komplicerat. Przybyszewski var fortfarande hans vän, men på samma gång också den f.d. rivalen. Mot Dagny Juel kunde han öppet visa sin fientlighet, medan han, när det gällde Przybyszewski ville framstå som den som räddar en vän undan ett olyckligt öde.

I slutet av december 1893 skriver han att Przybyszewski måste räddas och att han denna gång för vännens skull vill låta Dagny Juel vara ifred, möjligen därför att han nu visste att de två var sammanvigda. Så skriver han till Lidforss från Ardagger (29.12.1893)

Aspasia må lefva, hon också och man kan inte utrota henne utan att göra Polen illa, och det är synd, helst en befrielse från olyckan

vore hans död. Mitt ofrivilliga räddningsförsök i våras höll på ta lifvet af honom (...) Hvar bor Polen? Lefver hans *alfa-fru* (Martha Foerder) ? Och har han 2 barn nu?

Snart ångrar han dock denna generositet, och i början av januari 1894 anser han det trots allt bättre att "utrota" henne, då hon "klöst sönder" några av hans vänner, däribland Przybyszewskld. Till Lidforss skriver Strindberg (3.1.94):

Att Aspasia utrotas numera tror jag, som i våras vara en lycka för menskligheten, den intelligenta. Har hon klöst sönder Schleich och Polen, skall hon väl rifva ihjel den arma Munch nu!

Förhållandet mellan Przybyszewski och Dagny Juel

Strindberg kunde aldrig förstå varför Przybyszewski gifte sig med Dagny Juel. Han tycks ha tillskrivit honom samma inställning till kvinnorna som han själv hade och som helt uteslöt möjligheten av ett lyckligt samliv. Men Przybyszewskis inställning var en annan. För honom blev Dagny Juel ett skönhetsmonument. Självt kallade han henne för *Ducha*, som i översättning närmast motsvarar 'ande' eller 'själ'. Hon gav honom den inspiration han behövde som författare, och vid hennes sida upplevde Przybyszewski sin storhetstid. Efter hennes död (1901) nådde han aldrig samma konstnärliga nivå. Förhållandet mellan Przybyszewski och Dagny Juel har beskrivits av Ewa Kossak i hennes utmärkta biografi, *Dagny Przybyszewska. Zbłąkana gwiazda*, 1973 (en förkortad version på svenska 1978). Enligt Kossak är det främst i *Requiem aeternam* (1893) som Przybyszewski målar Dagny som en skönhets- och kärlekens gudinna.

Przybyszewski själv skriver i april 1893 till Adolf Paul att han betraktar romanen som början till en ny fas i sitt författarskap, för vilken han har Dagny att tacka. I ett senare brev utvecklade Przybyszewskld denna tanke:

(...) i hennes förkroppsligade sig det hemlighetsfulla i min själ, ja ser du, hon är min högsta intellektuella och estetiska njutning. Ett helt nytt liv begynte för mig; jag blev djupare, mera intensiv, emedan mitt medvetande riktades med alla de slumrande egenskaper och krafter, som jag tidigare ej vetat om. Mycket var skrivet i min själ med osynligt bläck. Det behövde endast värme för att bli läsbart.

Strindbergs försök att byta upp detta äktenskap

Strindberg, som inte visste eller inte ville veta, hur paret Przybyszewskie samlevnad gestaltade sig och vad de fann hos varandra, vägrade att acceptera deras äktenskap som giltigt och uppmanade Przybyszewski att hämnas, då han trodde att denne övergivits av Dagny Juel.

De hotfulla attackerna mot Dagny Juel kom snart att rikta sig mot hennes make. Detta framgår tydligt av Strindbergs brevväxling med Paul under maj och juli 1894. Ett brev från maj kan ses som ett tecken på att hans förföljelsemani brutit ut: "Polen hatar mig, är död för mig", skriver då Strindberg. Lite senare beskyller han Przybyszewski för att vara ficktjuv och för att uppträda under falskt namn samt att han är jude:

En satanisk slump gjorde att jag kom på Polska Bresloutaget (som Lidforss sökte hindra) att träffa Polacker som upplyste att Polen hette Salomon Przybyszewski och var jude samt fadern folkskollärare. Det är ju inte ont i det, men det är det! och inte något annat.

Den 27 maj berättar han för Paul att Przybyszewski och Lidforss vill "utrota" honom.

Orsaken till att Przybyszewski hatade honom, ansåg Strindberg vara den polska författarens svartsjuka på grund av Strindbergs eget tidigare förhållande med Dagny Juel. Gunnar Brandeli håller i *Strindbergs infiernokris* för troligt att Przybyszewski inte var svartsjuk. Ewa Kossak däremot anser att Strindberg hade fog för sin uppfattning. Det finns dock ingenting som tyder på att Przybyszewski därför skulle ha hatat Strindberg eller velat hämnas på honom.

Strindbergs förnyade förföljelsemani gällande Przybyszewski

Strindbergs förföljelsemani bröt ut i full skala i juni 1896, efter Martha Foeders självmord. Przybyszewski som tidigare sammanbott med henne och var far till hennes tre barn, arresterades men släpptes efter två veckor och förklarades oskyldig till hennes död. Uppgifterna om den tragiska historien nådde Strindberg i Paris och enligt dessa hade Przybyszewski förgiftat Martha med gas.

Strindberg var på samma gång rädd för Przybyszewski men ville också skydda honom. I brev till Anders Eliasson och Edvard

Munch för han fram tanken på en räddningsaktion för Przybyszewski, som då satt arresterad. När han senare fått veta att Przybyszewski frisläppts, uttrycker han i brev till Torsten Hedlund rädsla för att Przybyszewski skall döda honom och kanske t.o.m. hans barn. Strindbergs känsla av att vara förföljd av polacken fick, som bekant, litterär form i romanen *Inferno* (1897), där Przybyszewski uppträder under namnet Popoffsky.

Przybyszewski som förmedlare av skandinavisk litteratur och konst

Vid mitten av 1890-talet reste Przybyszewski till Kongsvinger där han återförenades med Dagny Juel och här, långt borta från alla intriger, ägnade han sig, förutom författarskapet, åt att vara kulturförmedlare mellan Skandinavien och Polen.

Till saken hör att åren 1895-1898 hade intresset för Przybyszewski inte bara vuxit i polska kulturcentra som Kraków och Warszawa utan även i Prag. Przybyszewski hade fått namn om sig som en viktig förmedlare av modern tysk och skandinavisk litteratur och konst. Namn som Ola Hansson, Richard Dehmel, Alfred Mombert, Edvard Munch och Gustav Vigeland hade genom honom blivit välkända begrepp bland polska och tjeckiska intellektuella.

I Prag intresserade sig främst den 'modernistiska' kretsen kring tidskriften *Moderni Revue* för Przybyszewski och de nyheter han förmedlade. Chefredaktör var Arnost Procházka.

Przybyszewskis samarbete med *Moderni Revue* hade inletts från Kongsvinger redan hösten 1895.

I ett brev till redaktionen från november 1895, gav han en allmän bild av kulturlivet i Skandinavien, varvid han betonade att de intressantaste insatserna gjordes av utlandsskandinaverna, Ibsen, Strindberg, Garborg m.fl. I Skandinavien däremot rådde närmast stagnation. Som vi kan se omnämns Strindberg fortfarande i ett positivt sammanhang, något som emellertid snart skulle komma att förändras dramatiskt.

Samma år (1895) inledde Przybyszewski från Kongsvinger kontakter med representanter för det polska kulturlivet. Den viktigaste kanalen blev här tidskriften *Życie* (Livet), de polska 'modernisternas' organ i Kraków.

Vigeland

Början gjordes i maj 1895 med ett brev till 'modernisternas' ledare, Zenon Przesmycki, i vilket Przybyszewski gav en presentadon av Gustav Vigeland. Denne betecknas som "den mest geniale skulptören sedan Michelangelos dd". Samma uppskattning av Vigeland uttryckte Przybyszewski i brev till sina tjeckiska vänner. Till Arnost Procházka skriver han i början av år 1896 (från Berlin) om Vigelands skulptur *Helvetet* "Enligt min mening är detta det största sataniska verk som skapats under vår epok." Samma år trycktes i *Modernt Revue* hans tidigare nämnda studie över Vigeland: *Ein Unbekannter*.

Munch

Den andre store norske konstnär om vilken Przybyszewski informerade sina tjeckiska och polska kontakter var Edvard Munch. I april 1896 sände han från Berlin till Proházka litografier och oljemålningar för reproducering. Samtidigt som han berömmar tavlorna ber han också om ursäkt för att de är tøyte skadade:

Jag sänder Er två oljemålningar av Munch som är mycket karakteristiska för hans sätt att skapa, nämligen 'Vampyr', detta otroligt grymma, kalla och sataniska ansiktsuttryck. De är lite förstörda, eftersom Munch brukar äta frukost på sina tavlor, ibland trampar han också på dem, men det har ju ingen betydelse för repro-dukdonen.

Samma år lovade Przybyszewski Munch i ett brev att ordna en konstutställning i Prag, vilken skulle "framkalla en revolution". Året därpå publicerades i *Modernt Revue* två essäer om Munch av Przybyszewski: *Psychischer Natura/ismus* samt *Edvard Munch*. Bland Przybyszewskis insatser för att sprida kunskap om Munch i Polen kan nämnas publiceringen av samma uppsats i *Życie* 1898.

Bland de skandinaviska författare som Przybyszewski informerade om intar Ola Hansson den helt dominerande platsen. Om sin höga uppskattning av Hansson skriver han i brev till Zenon Przesmycki i Warszawa år 1896:

Under samma tid - [1892] - gjorde jag bekantskap med Ola Hansson och detta bestämde definitivt min framtid. [...]. Hansson

var egentligen den, som förde mig in i den moderna litteraturen. (Strindberg bröt dock förhållandet mellan oss två år senare).

Och nu kommer vi till själva poängen av hela detta, ibland dramatiska, triangeldrama som utspelades mellan Strindberg, Dagny Juel och Przybyszewski. Frågan är hur dessa privata konflikter kom att påverka Przybyszewskis viktiga kulturförmedling.

På vilket sätt introducerade Przybyszewski sin store rival, och ibland mycket fräcka antagonist Strindberg i sitt hemland Polen och för sina tjeckiska kontakter?

Den information han ger om Strindberg står i skarp kontrast till hans omdömen om de övriga skandinaverna Munch, Vigeland och Hansson. De upplysningar han ger begränsar sig så gott som uteslutande till pikanta informationer om Strindbergs mentala tillstånd. Man kan citera följande ur ett brev till Proházka i Prag i januari 1897:

Vet ni om att Strindberg nu befinner sig på ett sinnessjukhus i Sverige? Stackars människa, han lever i dödsångest och tror att någon vill döda honom telepatiskt. Hans sinnessjukdom är även för mig mycket sorglig. Vi levde som bröder här i Berlin ett år, och nu måste jag plötsligt dementera det tyckte, som Strindberg har spritt över världen, att jag skulle ha dödat en människa!!! Jag trodde jag skulle dö av skratt. Idag fick jag ett guldprov av honom. Han framställer guld av järn! A, min Gud, så har det slutat.

Till Przesmycki i Warszawa samma månad:

[...] Strindberg har blivit sinnessjuk och inbillar sig, att jag tillsammans med Munch vill mörda honom telepatiskt. Vilka historier han berättar om mig i Paris. Fruktansvärt. Håret reste sig på mitt huvud, när allt detta omtalades för mig. 'Herre, bevara oss från pest, svält, eldsvåda och - svenskar!' Denna bön mässar människorna i Kujawy än idag.

Till Szukiewicz i Kraków i mars samma år:

Obehagliga nyheter har nått mig från tre håll, värst är de från Strindberg. Den stackaren har blivit sinnessjuk och berättar nu konstiga historier om mig, vilka också skadar andra människor. För en månad sedan skickade han mig guld, som han själv utvunnit ur koppar, och igår skrev han till mig att han upptäckt nerver i växter, samtidigt skickar han mig tryckta skvallerhistorier, som han själv ständigt ger upphov till. Men vad man kan göra åt en galning?

Det var alltså den typ av information om Strindberg som Przy-byszewski sände till tjeckiska och polska kulturcentra under sin tid i Skandinavien. Så vitt jag kunnat finna yttrade han under denna period aldrig något positivt om Strindberg. Inte heller gjorde han några försök att lansera honom i de båda länderna. Tvärtom tyder allt på att han ville undvika att bidra till det uppvaknande intresset för den svenske författaren. Ännu tydligare framstår denna avsikt om man betänker de ansträngningar han vid samma tid gjorde för att lansera Vigeland, Munch och Hansson.

Efter återkomsten till hemlandet

Då Przybyszewski, tillsammans med Dagny Juel, i september 1898 återvände till Polen inleddes ett nytt skede i hans liv. I hemlandet hoppades man att han med de erfarenheter han gjort i Tyskland och Skandinavien skulle ge det litterära livet nya impulser. T. ex. anförtroddes genast tidskriften *Życie* åt Przybyszewski. Enligt Stanisław Helsztyński framstod Przybyszewski under hösten 1898 och våren 1899 som "den ojämförlige litteräre diktatorn" i Polen och hans berömmelse överskuggade till och med den blivande nobelpristagaren i litteratur Henryk Sienkiewicz.

Efter återkomsten till Polen framträdde Przybyszewski som banbrytare på teaterområdet, både genom sina dramer och teater teorier. Medan han hyllade Henrik Ibsen, förteg han konsekvent Strindbergs insatser som skapare av det moderna dramat.

Det ser ut som om hans hämnd på sin tidigare rival, som så många gånger smutskastat honom själv men framför allt Dagny Juel, fått ännu en dimension. Dels'lånade' Przybyszewski, och publicerade som sina egna, en hel del av Strindbergs teateridéer -främst tagna ur förordet till *Fröken Julie* — dels orsakade han indirekt att Strindbergs dramer nådde den polska scenen med stor försening. De stora naturalistiska dramerna som *Fadern* uppfördes t. ex. först 1908 och *Fröken Julie* inte förrän 1909 och det var den store polske aktören och regissören, Karol Adwentowicz, som då lanserade Strindbergs dramatik, inte Przybyszewski.

UPPSALA

Referenslista

- Gunnar Brandell: *Strindbergs infernokris*. Stockholm 1950.
Stanisław Helsztyński: *Przybyszewski*. Kraków 1958.
Stanisław Helsztyński: *Meteoiy Młodej Polski*. Kraków 1969.
Ewa Kossak: *Dagny Przybyszewska. Zbłąkana gwiazda*. Warszawa 1973.
Ewa Kossak: *Irrande stjärna. Berättelsen om den legendariska Dagny Juel*. Stockholm 1978.
Adolf Paul: *Min Strindbeigsbok*. Stockholm 1930.
Stanisław Przybyszewski: *Moi współcześni (Mina san/tida)*. Warszawa 1959 (första uppl. 1926).
August Strindberg: *Brev*. Bd. IX-XI. Utg. av Torsten Eklund. Stockholm 1965-1969.
Andrzej Nils Uggla: *Strindbeig och den polska teatern 1890-1970*. Uppsala 1977.

Streszczenie

W artykule pragnę pokazać, jak pełne przyjaźni stosunki między dwoma znanymi pisarzami przełomu XIX i XX wieku: Augustem Strindbergiem i Stanisławem Przybyszewskim, pod wpływem kobiety, przeobraziły się w nienawiść.

Przybyszewski poznał Strindberga w Berlinie (1892), gdzie obaj w otoczeniu bohemy berlińskich artystów spędzali czas w gospodzie *Pod Czarnym Prosiakiem*. Na przeszkodzie ich przyjacielskich stosunków stanęła, osnuta już legendą, norweska artystka i pisarka Dagny Juel. Dobrze zapowiadająca się współpraca teatralna między obu pisarzami upadła. Gdy podczas nieobecności Strindberga w Berlinie, między polskim pisarzem a Dagny nawiązał się romans, była to zapowiedź konfliktu między polskim a szwedzkim pisarzem. Strindberg sprawę tę początkowo zlekceważył, lecz z listów do różnych przyjaciół długo jeszcze wyczytać można było daleko idącą złośliwość i żal.

Przybyszewski ożenił się z Dagny w 1884. Są na to dowody, że łączyła ich głęboka miłość.

W końcu artykułu autor przytacza argumenty Przybyszewskiego na to, że Strindberg wpadł w manię prześladowczą. W

korespondencji ze znanymi osobistościami świata artystycznego polski pisarz starał się ponadto Strindberga ośmieszać, sam czerpiąc jednocześnie różne pomysły z twórczości szwedzkiego pisarza.

Po powrocie do Krakowa wraz z Dagny, w 1898 roku, został Prz3'byszewski przyjęty z owacjami, jako znany przedstawiciel Moderny europejskiej. Na jego ręce złożono redakcję *Żyda*. Podczas gdy Przybyszewski wyrażał się pozytywnie o wielu współczesnych skandynawskich artystach i pisarzach, jak Vigeland, Munch czy Hansson, Ibsen, to nadal starał się przemilczeć zasługi Strindberga.

Tym należy tłumaczyć stosunkowo późne wejście sztuk Strindberga na polską scenę: *Ojdec* w r. 1908, *Panna Julia* w r. 1909.